

ramlaştırmasından hareketle Stalin tarafından geliştirilen bir kuramsal bütün; 2) Toprağa bağlı kılmaya ve dilin statüsüne dayanan idari ve siyasal bir sınıflandırma; 3) İlk iki ilkeyle ilgili olmayan, ama onların terminolojisi içinde biçimlenen siyasal ve stratejik bir mantıktan hareketle insan topluluklarının ve toprakların gerçekten de bölünüp birbirinden ayrılması (Roy 2005: 101). Nitekim milliyet kavramının şekillenmesinin arkasından önce toprak bölünmesi (1924-1936), sonra hukuki ve yasal düzenlemeler (1927-1928), daha sonra ise eğitim ve kültür, yani alfabe, dil ve edebiyat düzenlemeleri gelmiştir (1927-1932).

Bu yapı kendi kurumlarını da oluşturmuştur. Mesela 1934'te her Cumhuriyette Yazarlar Birlikleri kurulmuş; Bilimler Akademileri ile de etkin bir aydın-bürokrat kesim üremiştir. Bu seçkin bürokrat kesim meşruiyetini Moskova'dan ve "yeni imal edilmiş ulus"tan almış, statüleri ile çalışmalarını arasında koparamayacakları bir bağ teşekkül etmiştir. Böylece Moskova'ya karşı olan ulusal kültür kavramları hemen bastırılmış, milliyetlerin kendi aralarındaki çatışmalar karşısında ise hoşgörülü davranılmıştır. Sonuçta Sovyet sistemi, enternasyonalizmin, yani Rus üstünlüğünün gerekleri ile biçim ve arka plan kavramları tarafından sınırlandırılmış, folklorlaştırılmış, bir kod haline getirilmiş asgari bir ulusal kültür tanımı yapmıştır (Roy 2005: 170).

3. Kültürel Kimlik ve Dede Korkut

Ülkemizde yayımlanmış olup kimlik sorununa bir şekilde değinmiş

tüm eserlerde Dede Korkut'un değerlendirmeye alınmış olması, bu eserin kültürel kimlik konusunda göz ardı edilemeyecek önemde olduğunu gösterir. Nitekim Ziya Gökalp'tan Bozkurt Güvenç'e kadar birçok araştırmacı, Dede Korkut'a bu manada değerler yüklemişlerdir. Örneğin Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi* adlı eserinde, Dede Korkut'u bir Oğuz atası olarak görürken, mukaddimedeki atasözleri ile bazı hikâyelerin temlerini Türk felsefesi olarak değerlendirmektedir (Ülken 2004: 57-59). Bozkurt Güvenç de, Dede Korkut'a hem Anadolu hem de Azerbaycan Türklerinin (Duyamaz 2007) sahip çıktığını, destanın Oğuz Türklerinin kültürel kişiliğini ve dünya görüşünü yansıttığı, Türklüğün tarihî bir kimlik belgesi olduğu görüşünde birleştiklerini yazar (Güvenç 1997: 111-116). Orhan Türkdoğan da Türk tarihinin sosyolojik izahında Kutadgu Bilig ve Divanü Lugat-it-Türk'ten sonra üçüncü önemli kaynak olarak Dede Korkut Kitabı'nı görür. Ona göre Dede Korkut, "Oğuzculuk şuuru canlandıran" anonim, yani milletin ortak dehasının bir ürünüdür, millî kültür değerlerinin bir hazinesi, millî ve toplumsal hayatın renkli ve çok boyutlu bir tablosudur (Türkdoğan 2003: 394-409). Bu birkaç araştırma dahi Dede Korkut Kitabı'nın da dâhil olduğu Oğuznameler zincirinin bir insan modeli önerme, kurumlar oluşturma ve ekonomik paylaşım gibi olmazsa olmaz temel konulara yönelik özgün yorum ve çözümler taşıdığını, bu temel değerlerin güncellenmesi mümkün nitelikler olduğunu göstermektedir.

4. Türkmenistan'da Kültürel Kimlik, Ruhname ve Dede Korkut Geleneği

Türkmenistan, Sovyetler Birliği'nden ayrılmasıyla birlikte yeniden bir "Türkmen" kimliği inşa etmeye başlamıştır. Bu inşada tarihten, coğrafyadan, dilden, edebiyattan ve özellikle de folklordan faydalanılmıştır. Tarihi anlamda kendini Oğuzların devamı olarak kabul eden Türkmenler, tarihlerini de büyük oranda "Oğuzluk" paydasında düzenlemişlerdir. Bu noktada Oğuzlardan bahseden hem tarihi hem de edebi metinler dikkatle tahlil edilmiş ve bir Türkmen şeceresi çıkarılmıştır. Diğer bir ifadeyle Türkmenler, köklerini eski Oğuzlarda arayarak Oğuz mirasına talip olduklarını açıkça ifade etmişlerdir (Aydoğduyev 2002: 721-722).

Dil ve edebiyat konusunda ise özellikle Türkmen Devlet Üniversitesi ve Türkmenbaşı Adındaki Millî Elyazmalar Enstitüsü'nün çalışmaları dikkat çekicidir. Bu kurumlar, öncelikle Türkmen dili ve edebiyatı için önemli Mahdumkulu, Mollanepes, Andalıp, Mağrupi gibi şairlerin eserlerini yeniden yayımlamakta ve incelemektedirler. Bunların yanında Türkmenlerin sözlü edebiyat ürünleri (destan, masal, atasözü vb.) de benzer bir şekilde incelemeye tabi tutulmaktadır. Özellikle bağımsızlık sonrasında Türkmenistan'daki bilim ve sanat camiasının en fazla meşgul olduğu eserlerin başında Dede Korkut Kitabı gelir. Dede Korkut hikâyelerinin sözlü şekillerine de sahip olan Türkmenistan, Dede Korkut Kitabı'nda yer alan kültürel mirası da Türkmen kimliğinin bir parçası ola-

rak kabul etmektedir (Bu konuda bk. Köseyev 1990: 21-22, Erdem 1998: 73, Aşırov 1997: 6). Bilim adamları, Dede Korkut'un metin neşirlerini yapıp tarihi, coğrafi ve edebi yönlerini araştırırken, sanatçılar bu hikâyelerden yeni edebi ürünler yaratmaktadır. Özellikle tiyatro yazarları, Dede Korkut boylarından hareketle tiyatro metinleri oluşturmuşlardır. Bu konuda K. Aşırov'un "Deli Dumrul" oyunu defalarca sahnelenmiş ve günümüzde de sahnelenmeye devam edilmektedir (Sarıyev 2002: 857). Bilim ve sanat camiasındaki itibarına ek olarak Dede Korkut, Türkmen kimliğini tanımlama denemesi olan "Ruhname"ye de girmiştir.

Saparmurat Türkmenbaşı imzalı Ruhname, Türkmenlerin tarihini, dilini, edebiyatını, sanatını, geleneğini, kısacası Türkmen kültürünü anlatan, "Türkmen kimdir?" sorusuna cevap olarak bir kültürel kimlik modeli sunan bir eserdir. Türkmen'in bilmesi gereken tarih ve kültür bilgilerini ihtiva eden Ruhname; Türkmenistan'da vatan, bayrak ve dil gibi önemli semboller arasında yer almaktadır. Dünyanın çeşitli dillerine çevrilen bu eserde de Türkmen kültürel kimliğini şekillendiren tarihi ve efsanevi isimlere sık sık atıf yapılır. Türkmenin el kitabı olarak hazırlanmış bu eserde Dede Korkut da Türkmen uluları arasında gösterilir. Dede Korkut Kitabı'nın Oğuzların ve onların neslinden olan Türkmenlerin tarihinde ayrı bir yere sahip olduğuna inanan Saparmurat Türkmenbaşı, Ruhname'de Dede Korkut'u Oğuz Han, Tuğrul Bey ve Köroğlu'yla birlikte anarak Türkmenlerin feyiz alması

gereken bir atası olduğunu belirtir. Ayrıca kitapta Dede Korkut “ele güne akıl verip halkın ittifakını koruyan koca” ve “nefesi kerametli pîr” olarak gösterilirken Dede Korkut Kitabı’nı okuyan her insanın, fikir sahibi, ileri görüşlü, bilge ve başarılı Oğuz beylerinin dünya görüşlerini anlayacağı ve ayrıca bu kitapta Oğuzların gelişmiş bir edebiyat zenginliğine, bayram ve törenlere renk katan kültür çeşitliliğine sahip olduğunu görebileceği ifade edilir. (Türkmenbaşı 2002: 26-109).

Örneklerin sayısını ve çeşidini çoğaltmak mümkün, ancak bu kadarı bile Ruhname’de Dede Korkut Kitabı’nın önemli bir kaynak olarak kullanıldığını göstermeye yetecek niteliktedir. Görüldüğü gibi Türkmen kimliğini tarif eden ve Türkmenistan’daki kimlik çalışmalarının somut bir ürünü olan Ruhname’de Dede Korkut, Türkmenlere sahiplenilmesi ve örnek alınması gereken bir kültürel miras olarak tanıtılmaktadır.

5. Türkmenistan’da Dede Korkut Araştırmalarının Niteliği ve Sorunları

Türkmenistan’daki Dede Korkut araştırmaları, bölgenin sosyal ve siyasi yapısı da dikkate alınarak Çarlık, Sovyetler Birliği ve Sovyetler Birliği sonrası şeklinde üç kısımda değerlendirilmelidir. 1881-1917 yıllarını kapsayan Çarlık Rusyası döneminde Türkmenlerin folklor ve edebiyatını büyük ölçüde A. N. Samoyloviç araştırmıştır. 1902, 1906, 1907 ve 1908 yıllarında Çarlık Rusyası’nın resmî kurumlarının da desteğini alarak Türkmenistan’a araştırma gezileri düzenleyen Samoyloviç, bölgeden derlediği folklor ürünlerini

çoğunlukla Moskova’da yayımlamıştır. Samoyloviç’in bu dönemde ele aldığı hususlar arasında Dede Korkut da vardır. Türkmen edebiyatını çeşitli evrelere ayıran Rus araştırmacı, Türkmen edebiyatını Dede Korkut Kitabı ile başlatma eğilimindedir. Ona göre Türkmenlerin Kayı boyuna mensup Dede Korkut, sekizinci yüzyılda yaşamış ve Kayı soyundan gelen üç devlete danışmanlık yapmıştır (Şahin 2009: 17-19). Çarlık döneminin önemli araştırmacılarından N. P. Ostrovmov’un da Dede Korkut’la ilgili bazı tespitleri olmuştur. 1909 tarihinde yayımladığı “Türkmen Edebiyatının Araştırılması Hakkında” başlıklı yazısında Ostrovmov, Dede Korkut’u Türkmen sözlü edebiyatına ait bir eser olarak değerlendirmiştir (Necf 2003: 278, Şahin 2009: 22).

Çarlık Rusyası döneminde Dede Korkut ile Türkmenler arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışma sayısı oldukça azdır. Daha çok birkaç efsaneden hareketle yapılan değerlendirmelerde Dede Korkut’un Türkmenliği vurgulanmış ve Türkmen edebiyatının kökleri bu eserde aranmıştır. Türkmenistan’da varlığını çok fazla sürdüremeyen Çarlık yönetimi, çok geçmeden yerini Bolşeviklere bırakır ve Dede Korkut araştırmaları için de yeni dönem başlamış olur. Çarlık döneminde hiç olmazsa yasaklı olmayan Dede Korkut araştırmaları, yeni dönemde sıkıntılı bir süreçten geçecektir.

Öncelikle Sovyetler Birliği dönemi folklor politikalarının resmî ideolojiden bağımsız olmadığını söylemek gerekir. Sovyet folklorcuları halk kültürünü, rejimi halka benimsetme ve

kalıcı kılma aracı olarak görmüştür. Diğer bir ifadeyle folklor ürünleri derlenirken veya incelenirken yeni ideolojiyle uyumlu sonuçlar elde etmek ilk hedefler arasında yer almıştır. Bu yüzden folklor ürünleri, dönemin politik kimliğiyle uyuşmayan tarafları ayıklanarak ancak yayımlanabilmiş, özellikle Sovyet ideolojisi ile çelişmeyen folklor ürünleri üzerine yapılan çalışmalara daha fazla önem verilmiştir (Şahin 2009: 25-26). Dönemin kültür politikaları doğal olarak Dede Korkut araştırmalarını da etkilemiştir. Dede Korkut, 1929 yılında Çarlık döneminde olduğu gibi yine Samoyloviç tarafından Türkmen edebiyatına ait bir eser olarak gösterilmiş, ancak çok geçmeden bu tarz görüşlerin sesi kısılmıştır (Garrıyev 1982: 7).

Türkmenistan'da 1930'lardan itibaren dini ve millî unsurlar içeren eserler yasaklanınca Dede Korkut üzerine çalışmalar daha başlamadan kesintiye uğramıştır. Ancak 1940'lı yıllarda ise durum değişmiştir. Kendini II. Dünya Savaşı'nın içinde bulan Sovyetler Birliği, rejimi ve devleti koruyucu önlemler almak yerine savaşın Sovyetlerin lehinde bitmesine daha fazla önem vermeye başlar. Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan insanların morallerini yükseltmek, cepheye yeni askerler kazandırmak ve aynı zamanda cephedeki askerin direncini arttırmak için millî içerikli yayınlara izin verilir. Bu şartlar içinde Dede Korkut Kitabı, 1942-1946 yılları arasında Sovyet Edebiyatı dergisi ve Türkmenistan gazetesi gibi çeşitli süreli yayınlarda Meti Köseyev tarafından yayımlanır. Savaş sonrasında ise

Sovyetlerin kültür politikaları tekrar eski haline döner. Bu kez savaş yıllarında yapılan yayınlar sorgulanmaya başlanır, çünkü bu yayınlarda Sovyet ideolojisiyle uyuşmayan fikirler vardır. Bu dönemde yaptığı yayınlar nedeniyle en fazla sıkıntı yaşayanların başında Meti Köseyev gelir. Köseyev, Dede Korkut hikâyelerini süreli yayınlarda neşrettikten sonra bunları 1950 yılında bir kitap haline getirmiştir, ama kitap basım aşamasına geldiğinde Sovyet karşıtlığını, burjuvayı ve milliyetçiliği övdüğü iddialarıyla yasaklanır. "Türkmene yabancı olan ve halka düşmanlık aşıl原因 Pantürkizm ve Panislamizm propagandası yapan bir eseri yayımlamaya çalışmakla ve burjuva milliyetçiliğine hizmet etmekle suçlanan Köseyev, 1952 yılında 25 yıl hapisle cezalandırılır. Köseyev'e bu cezayı verenlere göre bu eser, halkın kahramanlık destanı değildir, çünkü ezilenlerin başkaldırısı yoktur. Türkmen ruhuna ters olduğu gibi zaten Türkmenlere de ait değildir (Tural 1999: XIV). Köseyev ancak Sovyetler Birliği'ndeki iktidar değişimiyle 1956 yılında özgürlüğüne kavuşabilmiştir (Hommatdurdıyev 1993: 5-7, Duymaz 2007: 731, Özkan 2002: 228-230, Şahin 2009: 30).

1950'li yıllarda yaşanan bu olaydan sonra Türkmenistan'da Dede Korkut araştırmaları uzun bir süre rafa kaldırılır, ancak 1980'den sonra yasaklanan eserlerin yayımı serbest bırakılınca yeniden bazı yayınlar yapılmaya başlanır. Örneğin A. Annanurov ve T. Guziçiyev, Dresden nüshasında yer alan Dede Korkut hikâyelerini Sovyet Edebiyatı dergisinin 1989 ta-

rihli 7. ve 8. sayılarında yayımlamışlardır. Köseyev'in yasaklı kitabı ise ancak 1990 yılında yayınlanabilmiştir (Annanurov 1995: 6).

Türkmenistan'da Dede Kokut çalışmalarında, özellikle bağımsızlıktan sonra, yani 1990'ların başında hızlı bir artış gözlenir. Bunda Sovyet dönemindeki yasakların kalkması ve yeni bir dönemin başlaması etkili olmuştur. Yeni bir devlet ve kimlik oluşturma faaliyetlerinde Dede Korkut Kitabı'ndan faydalanma düşüncesi, dönemin bilim ve kültür politikalarını da şekillendirmiştir. Özellikle tarih, edebiyat ve filoloji alanında yapılan çalışmalarda Türkmen kimliğine katkı yapabilecek eserler üzerinde daha fazla mesai harcanmıştır.

1990 yılından sonra Dede Korkut üzerine yapılan çalışmalar hızlanmışır. Aba Gılıçdurdiyev, 1990 yılında yayımladığı *Gorkut Ata* adlı çalışmada Dede Korkut Kitabı'nın Dede Korkut tarafından yazıldığını, hikâyelerin Orta Asya'da Oğuz Türkmenleri arasında oluştuğundan eski dönemlerdeki Oğuz Türkmenlerinin sosyal hayatını yansıttığını öne sürmüştür (Gılıçdurdiyev 1990).

1991 yılında Rahman Recebov, *Gadım Türkmen Edebiyatı* adıyla yayımladığı çalışmasında Dede Korkut Kitabı'na geniş yer ayırmıştır. Dede Korkut Kitabı'nın Dede Korkut tarafından yazıldığını ve Türkmenlere ait olduğunu ispatlamaya çalışan yazar, tarihi kaynaklardan hareketle bu hikâyelerin Orta Asya Türkmenleri arasında oluştuğunu ve Türkmen dilinde yazıldığını iddia etmektedir (Recebov 1991).

1995 yılında ise A. Annanurov ve T. Guzıçıyev, *Kitabı Dedem Gorkut ala Lisanı Tayfanı Oguzan (Gorkut Atanıñ Kitabı Oguz Taypalarınıñ Dillerinde)* adıyla Dresden nüshasında yer alan on iki hikâyeyi yayımlamışlardır. Bu çalışmanın baş kısmında Aşır Aşorov, "Edebi Hazına" adıyla kaleme aldığı yazıda Rusya ve Türkmenistan'da yapılmış bazı Dede Korkut çalışmalarını değerlendirmiştir (Annanurov 1995).

Türkmen Folklor araştırmacısı Annagurban Aşirov, 1997 yılında Dede Korkut Kitabı'nın hem Dresden hem de Vatikan nüshalarını Aşgabat'ta yayımlamıştır. Kitabın giriş kısmında Türkmenistan'daki Dede Korkut araştırmalarını ve hikâyelerle ilgili problemleri irdeleyen Aşirov, Dede Korkut'un yazılı ve sözlü şekilleriyle Türkmen tarihi, coğrafyası ve kültürüyle yakın ilişki içinde olduğu sonucuna varmıştır (Aşirov 1997: 3-27).

1999 yılında ise yine Annagurban Aşirov, Dresden nüshasını ve Salur Kazan'la ilgili bazı rivayetleri yayımlamıştır (Aşirov 1999).

Türkmenistan'da yapılan Dede Korkut araştırmaları ile kültürel kimlik inşa etme faaliyetleri arasında yakın bir ilgi bulunduğundan bu çalışmaları etniklik, toprak / coğrafya ve dil / şive açısından değerlendirmenin uygun olacağını düşünmekteyiz.

5.1. Etniklik:

Türkmenistan'daki Dede Korkut araştırmalarında "etnik" kaygıların da var olduğunu görüyoruz. Hem Çarlık, hem de Sovyetler Birliği döneminde milliyetler politikasının araçlarının başında dilbilimiyle birlikte etnografya gelmektedir. Sovyet etnografyası,

dilbilimde olduğu gibi, 19. yüzyıl çarlık dönemi etnografyasının varisidir (Roy 2005: 95). Stalin'in "tarihsel olarak dilden, topraktan, iktisadi yaşamdan, psikolojik eğitimden oluşmuş, ortak bir kültürde kendini belli eden istikrarlı bir topluluk" olarak tarif ettiği halk (narod) kavramı, 1966'da Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü Direktörü Yulian Bromley tarafından rasyonelleştirilmiştir. Türkmenler, etnik kökenlerini Oğuzlarda aramaktadırlar. Onlar için "Oğuzlar Türkmendir, Türkmenler Oğuzlardır". Ancak Türkmenlerdeki Oğuz bilinciyle ilgili bir ayrıntıya da dikkat çekmek gerekir. Türkmenler için Oğuzların asıl mirasçısı Türkmenistan sınırları içinde yaşayan Türkmenlerdir. Böyle olduğu için de Oğuzlara ait olarak bilinen tarihi ve edebi eserler öncelikle Türkmenistan Türkmenlerininindir. Bu anlayış, Dede Korkut araştırmalarına yansımıştır. Bu yüzden Dede Korkut'un Türkmenlere ait olduğunu söyleyen Türkmen araştırmacıları, Kitap'ta Türk veya Azerbaycan sözlere rastlanmadığını, ancak Türkmen sözünün yer aldığını ileri sürerek bu eserin öncelikle Türkmenlerle ilgili olduğu sonucuna gitmektedirler (Recebov 1991: 162)

Dede Korkut Kitabı ile Türkmen etnosu arasında ilinti kuran ilk araştırmacılarından Baymuhammet Ataliyev, 1947 yılında kaleme aldığı çalışmasında Dede Korkut hikâyelerinin Türkmenlere ait olduğunu ileri sürer (Garrıyev 1947: 14).

Türkmenistan'da Dede Korkut'un Türkmenlere ait olduğunu iddia eden çalışmaların dayanağını büyük oran-

da V. V. Bartold oluşturur. 1962 yılında on iki Dede Korkut boyunu Rusçaya tercüme ederek *Kniga Moyevo Deda Korkuta* (Dedem Korkut'un Kitabı) adıyla yayımlayan Bartold, Dede Korkut Kitabı'nın orta asır Türkmen eposu olduğunu öne sürer. Aynı kitapta bir makale yayımlayan A. Y. Yakubovskiy de Dede Korkut Kitabı'nın orta asır Türkmen tarihini öğrenmede önemli bir kaynak olduğunu ifade eder (Annanurov 1995: 3-4). V. M. Jirunskiy, E. Bertels ve H. Köroğlu gibi araştırmacıların Dede Korkut'un Orta Asya'da, özellikle günümüz Türkmenistan topraklarında, teşekkül ettiği yönünde görüşleri de Türkmen araştırmacıları tarafından kitabın Türkmenlere ait olduğunu ispatlamak için sık sık kullanıldığını görüyoruz (Aşirov 1997: 17).

Türkmen araştırmacı Meti Köseyev de, Dede Korkut Kitabı'nda Türkmen halkının kadim tarihinin, toplumsal yapısının, adetlerinin, iktisadi ve ahlaki hayatlarının yer aldığını, bu yüzden bu eser üzerinde yapılacak çalışmaların çok önemli olduğunu söyler (Köseyev 1990: 9). Rahman Recebov'un tespitleri de etnik bir bakış açısının ürünüdür. Ona göre Türkmenler, tarihte Oğuz olarak bilinirler. Oğuz ise Türkmen padişahıdır. Dede Korkut Kitabı Oğuzları anlattığına, Oğuzların da Türkmen olduğuna göre bu kitap Türkmenlere aittir (Recebov 1991: 138, 140).

Aba Gılıçdurdiyev ise Türkmenlerin tarihi, siyasi, sosyal ve iktisadi hayatının, Türkmen halkının oluşumunun, dünya görüşünün, inancının, ahlaki değerlerinin, gelenek ve göre-

neklerinin, psikolojisinin, estetiğinin, dilinin, etnografyasının, edebiyatının bu kitapta yer aldığını söyleyerek Dede Korkut Kitabı ile Türkmenleri aynileştirmiştir (Gılıçdurdiyev 1990: 63).

Dede Kokut Kitabı'nın Türkmenlerle bağlantısını araştıran çalışmalar özellikle Dede Korkut ve Salur Kazan etrafında yoğunlaşmıştır. Araştırmalarda Dede Korkut, Türkmenlerin akıllı devlet adamlarından ve Marılı olduğu öne sürülmüştür. Marılı Gara Hoca'nın oğlu olduğuna inanılan Dede Korkut, üç Türkmen padişahına vezirlik yapmış, uzun bir ömür sürmüş ve 10. yüzyılda vefat etmiştir. Dede Korkut'un Türkmen olduğunu ispat etmek isteyen Recebov, bazı tarihi kaynaklara başvurur. Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime ve Salur Baba'nın tarih kitabından hareketle yazar, Dede Korkut'un Türkmen boylarından Kayı'ya mensup, Türkmen padişahı İnal Han'ın veziri ve tıpkı Dede Korkut Kitabı'nda olduğu gibi olağanüstü yeteneklere sahip olduğu sonucunu çıkarmıştır. (Recebov 1991: 95-106).

Ayrıca Türkmen Korkutşinasları, bazı yabancı arkeologların Türkmenlerin yaşadığı coğrafyada Dede Korkut'un mezarına rastladıklarını söylemektedirler. M. Köseyev'e göre P. Lerh, Türkmenistan'da yaptığı araştırmalarda Sır-derya'nın kenarındaki "Yanı Kent"te Korkut Ata'nın mezarına rastladığını bildirmiştir. Köseyev, bu bilgiyi görsel malzemeyle desteklemiştir. Kendisine Petersburg'dan gelen ve Dede Korkut'a ait olduğu söylenen bir resmi 1945 yılında *Sovyet*

Edebiyatı dergisinde yayımlamıştır. Yine Sovyet Bilimler Akademisi'nden A. Y. Yakubovskiy de tarihte Türkmenlerin yaşadığı "Kazalı" ve "Kızıl Orda" arasında Dede Korkut'un mezarının yer aldığını öne sürmüştür (Köseyev 1990: 8, Tural 1999: XXII).

Dede Korkut Kitabı'nın mukaddimesinde geçen "Bayat boyu" ifadesini de Dede Korkut'un Türkmen olduğu yönünde yorumlayan Türkmen bilim adamlarının bu konudaki tavrını Recebov'un şu sözleri özetlemektedir: "Gördüğünüz gibi bu bölümde Korkut Ata'nın Türkmen olduğu, inkâr edilemeyecek şekilde kaynaklar ve tarihi eserlerle ortaya konmuştur. Bu durumu inkâr etmek mümkün ise o zaman dünyadaki bütün gerçekleri inkâr etmek mümkündür." (Recebov 1991: 115).

Dede Korkut boylarının Türkmenlere ait olduğunu ileri süren araştırmacıların fazlaca dikkat çektiği tiplerden bir diğeri Salur Kazan'dır. Türkmenlerde Salur boyunun olması, Salur Kazan'ın, dolayısıyla Dede Korkut Kitabı'nın, Türkmenlere ait olduğu yönünde yorumlanmıştır (Gılıçdurdiyev 1990: 33). Yapılan çalışmalarda Salur Kazan, Dede Korkut'un çağdaşı ve Türkmen padişahıdır. Türkmenlerin Salur boyundan olan Salur Kazan, Korkut Ata'yı kendine vezir yapmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan hakkında verilen bilgiler onun Orta Asyalı, özellikle de Türkmenistanlı olduğunu göstermektedir. Recebov'un yorumuna göre Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan, "Karaçuk'un kaplanı" olarak nitelendirilir. "Garacuk", Oğuz ilinde bir dağ adıdır, o dağ da Aral

Gölü'nün doğusundadır. Bu bölgede eski Oğuzların yerleşim yerleridir. Bu durumda Dede Korkut Kitabı'ndaki kahramanlar, Türkmen yurdundan ortaya çıkmış Türkmenlerdir (Recebov 1991: 110-111).

Tiplerin ötesinde Dede Kokut Kitabı'nda geçen bazı gelenekler de Türkmenlere özgü gelenekler olarak değerlendirilmiştir. Örneğin Bamsı Beyrek'in Banı Çiçek'le evlendiği düğün merasiminin tamamıyla Türkmen geleneklerine dayandığı ileri sürülmüştür. Nişan takma, sözcü gönderme, başlık ve gerdeğe salma Recebov'a göre Türkmen geleneğidir (Recebov 1991: 171). Ayrıca Köroğlu ve Yusuf-Ahmet gibi Türkmen destanlarıyla mukayese edilen Dede Korkut Kitabı'nın, şekil, muhteva, tipler vb. unsurlar açısından da Türkmen edebiyatına, yani Türkmenlere ait olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır (Aşırov 1999: 236-241).

Kısacası, Türkmenistan'da Türkmen etnosunun oluşumunda Oğuzların eksenini oluşturduğu, bu yüzden Oğuz mirasının Türkmenlere ait olduğu düşüncesi sosyal bilimlerdeki temel felsefeyi oluşturmaktadır. Bu felsefenin yansıması olarak Oğuzların yaşamını anlatan Dede Korkut Kitabı'nın Türkmenlere ait olduğu sonucuna gidilmiştir. Daha çok Dede Korkut ve Salur Kazan'ın Türkmenliği çerçevesinde gelişen Türkmen Dede Korkut araştırmalarında etnik bakış açısı her yönüyle varlığını hissettirmektedir.

5.2. Toprak / Coğrafya:

Dede Korkut Kitabı'nda geçen yer adlarının büyük bir kısmının gerçek yer adları olduğu bilinmektedir ve bu

da coğrafya olarak Doğu ve Kuzey-Doğu Anadolu ile Gürcistan ve Azerbaycan coğrafyasına işaret etmektedir. Ancak okuma ve anlamlandırma problemleri olan yer adları da mevcuttur ve araştırmacılar bunu Dede Korkut destanlarının teşekkül aşamalarıyla açıklarlar. Oğuz kavramı bir coğrafya olarak Oğuzların yaşadığı yerler anlamını da taşır, ancak vatan kavramı ile yani üzerinde yaşayan halka bağlı olarak değişmekte, yerleşik hayat şartları gibi bir toprak parçasına değil, ilin yaşadığı alana göre işlevsel bir anlam taşımaktadır. Bu yüzden olsa gerek Oğuz coğrafyası her ne kadar bazı yer adlarıyla somutlansa da yine de muğlak, sınırları çizilmemiş, eski yurtların izlerini taşıyan bir yapı arz etmektedir. Doğru ve mantıklı olan da budur. Bu itibarla, Dede Korkut kitabında geçen tüm olayları standart bir vatan anlayışıyla belirli bir coğrafyaya bağlamak doğru bir tavır olmasa gerektir. Türkmenistan'da yapılan çalışmalarda Dede Korkut'taki yer isimleriyle Türkmenistan coğrafyasındaki yer isimleri arasında paralellikler arama ve kurma çabası güdülmektedir.

Türkmenistan'da Dede Korkut üzerine ciddi çalışmalar yürütmüş A. Ahundov-Gürgenli, M. Köseyev, B. A. Garrıyev, A. Rahmanov, R. Recebov, A. Annanurov, A. Gılıçdurdıyev, A. Bekmiradov, A. Aşırov, T. Guzuçıyev gibi bilim adamları Dede Korkut Kitabı'nda geçen coğrafyanın Sırderya kıyılarından Aral Gölü'ne, Mangışlak, Balkan ve Daşoğuz'a uzandığını öne sürmektedirler (Tural 1999: XXIII). Buradan hareketle konuyla ilgili çalışmaların birleştiği nokta, Dede Kor-

kut Kitabı'nda geçen yer adlarının Türkmenistan'la ilişkili olduğudur. Hatta hikâyelerde yer alan bazı yerler bugün de aynı ismi taşımaktadır.

Bazı araştırmacılar doğrudan Dede Korkut Kitabı'nda geçen bazı yer isimlerini Türkmenistan'daki bir yerle özdeş hâle getirmişlerdir. Örneğin; Dede Korkut Kitabı'nda geçen "Kara Derbent" in, Aşgabat yakınlarındaki Enev'de bir dağ geçidinin ve Arçman'da ise ağzı kapalı derenin adı olduğu öne sürülmüştür (Erdem 1998: 173).

Türkmen Dede Korkut araştırmalarında bir yandan Korkut Kitabı'nda geçen yer adlarına Türkmenistan'dan karşılık bulma çalışmaları devam ederken diğer yandan da Türkmenistan'a bağlanamayan yer adlarıyla ilgili çalışmaların da yapıldığını görüyoruz. Ancak bu konudaki çalışmalar büyük oranda dışlayıcı bir bakış açısını yansıtır. Türkmenistan dışında kalan coğrafyalarla örtüşen yer adları esere sonradan eklemeler veya müdahaleler sonucunda oluşmuş unsurlar olarak görülmüştür. R. Recebov, Dede Korkut Kitabı'nda geçen bazı yer isimlerinin kitaba çok sonraları dâhil edildiğini söyler. Ona göre "Kitab-ı Dede Korkut'ta bazı yerlerde İstanbul, Trabzon, Karadeniz kelimelerine rastlanır. Bu kelimeler kesinlikle sonradan eklenen ve Korkut Ata ile hiç ilişkisi olmayan, hatta hiç ilişkilendirilemeyecek kelimelerdir." (Recebov 1991: 161). Recebov'a göre bu kelimelerin Dede Korkut Kitabı'nda yeri yoktur. Sonradan eklenen bu kelimeler, bu hikâyelerin ait olduğu coğrafyayı belirleyecek nitelikte değil-

dir. Dede Korkut Kitabı'ndaki olaylar, Türkmenlerin Anadolu'ya göçlerinden çok önceleri gerçekleşmiş olaylardır (Recebov 1991: 161).

Bu düşünce aslında Çarlık ve SSCB dönemi politikalarında karşılaştığımız "toprağa bağlı ulus yaratma" düşüncesinin devamıdır. Oliver Roy da Çarlık'tan SSCB'ye miras kalan uygulamalar arasında toprağa bağlı bir halk ve ulus yaratma düşüncesinin olduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle Roy, bu süreci "bir etni, bir toprak" projesi olarak değerlendirir (Roy 2005: 99-100). Sonuçta Dede Korkut Kitabı'nda geçen coğrafyanın sadece Türkmenistan coğrafyasıyla örtüşmesini beklemek, diğer Türk coğrafyalarını ve topluluklarını yok saymak anlamına gelir, ancak Türkmenistan'daki dil ve folklor politikaları büyük oranda Sovyetler Birliği döneminde şekillendiği için bu tarz yaklaşımlar varlığını sürdürmektedir.

5.3. Dil / Şive:

Dede Korkut Kitabı, dil açısından Azeri Türkçesi özellikleri göstermekle birlikte, Eski Anadolu Türkçesi ve Kıpçak şivelerinden izler taşıyan bir dil özelliğine sahiptir (Gökyay 2000: CLXXXVI- CXCI). Türkmenistan'da Dede Korkut Kitabı'nın 9.-10. yüzyıllardaki Oğuz dili, yani Türkmenceyle yazılmış olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle hikâyelerde geçen pek çok arkaik kelime ve yapının, Türkmen dilinin tarihi dönemlerine ait olduğu öne sürülürken bazı dil özellikleri ise günümüz Türkmen Türkçesi'nde aranmaktadır. Örneğin; Dede Korkut'un mukaddimesinde geçen "*Gorkut Ata aytdı ahır zamanda*

hanlık gerü kayıya dege, kimsene elerinden almaya, ahır zaman olup, kıyamət gopınça” ifadelerinden “*Gorkut Ata, kıyamət gopınça, aytdı*” sözleri günümüz Türkmen Türkçesi’ne ait olarak gösterilirken “*kimsene*” sözü Türkmen dilinin klasik dönemine has bir kullanım olarak değerlendirilmiştir. R. Recebov’a gre “*Kayıya*” ifadesindeki yönelme eki de Türkmen Türkçesi’nin Alili ağzına mahsus bir kullanımdır. Yine mukaddimedede geçen “*namart, muhannes, comart, nakes, ozan*” sözlerinin de Türkmen Türkçesi’ne ait kelimeler olarak kabul edildiğini görüyoruz (Recebov 1991: 178-188).

M. Köseyev de Dede Korkut Kitabı’nda geçiş formeli olarak kullanılan ve Muharrem Ergin’in “at ayagı külüng, ozan dili çevük olur” şeklinde okuduğu ifadeyi “At ayagı köleñ, ozan dili çuñ olar” okuyup buradaki “köleñ” kelimesini Yomut ağzına ait bir kelime olarak göstermiştir (Ergin 1994: 81). Bu örneğin yanı sıra Köseyev, metinde geçen başka kelimelerin anlamlarını ve bunların hangi Türkmen boyunun ağzına ait olduğunu da belirtmiştir (Köseyev 1990: 29).

Dil bahsinde diğer bir yaklaşım, Dede Korkut Kitabı’nda geçen isimlerin tamamıyla Türkmen adlarından ibaret olduğu düşüncesidir. “Salur Gazan, Oraz, Oraz Goca, Bükdüz Aman, Garaca Çopan, Depegöz, Bökel, Busat, Amran, Garçar, Tersuzamış, Egrek, Segrek, Bugaç, Derse Han, Birek, Çeçek, Büre Beg, Boyı Uzun Burla Hatın, Yegenek, Han Törelı, Övşün Goca” gibi isimler, Türkmen isimleri olarak kabul edildiği gibi Türkmen Türkçesi’nin özelliklerine göre okunmuştur (Recebov 1991: 177).

Dede Korkut’un dilinin Türkmen Türkçesi olduğunu iddia eden E. Bertels, *Sovyet Edebiyatı* dergisinde kaleme aldığı yazıda Dede Korkut Kitabı’nın İstanbul neşrindeki dil üzerine bazı değerlendirmeler yapmıştır. Bertels’e göre: “*Müstensih, kitabın dilini yenilemiş olsa da günümüze kadar Türkmen ağızlarında yaşaya gelmiş çok sayıda kelime varlığını korumuştur. Bu da kitabın Türkmenlere ait olduğunu açıkça gösteriyor.*” (Köseyev 1990: 9). Görüldüğü gibi Sovyet Türkologlarından Bertels de Dede Korkut ve Türkmen Türkçesi arasında yakın bir alakanın olduğunu vurgulamaktadır.

Türkmenistan’da Dede Korkut Kitabı’nın üslubu üzerinde de durulmuştur. Yapılan incelemelerde Dede Korkut boylarının şekil olarak Türkmen edebiyatına mahsus nazım ve nesir karışık halde yazıldığı, hikâyelerdeki şiirlerin, nazım birimi, ritim, kafiye açısından da Türkmen şiiriyle uygunluk gösterdiği sonucuna varılmıştır (Recebov 1991: 109, 161, 188).

Kısacası, Türkmenistan’da Dede Korkut Kitabı’nda yer alan pek çok kelime ve ek, Türkmen Türkçesi’ndeki benzerleriyle mukayese edilerek Dede Korkut Kitabı’nda Türkmen Türkçesi esaslı bir dilin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu da dile veya şiveye dayalı bir halk yaratma çabasına paralel olarak Dede Korkut’un dili üzerine yapılan çalışmalarda etno-lengüistik bir yaklaşım benimsendiğini göstermektedir.

Sonuç

Çarlık Rusyası’nın Orta Asya’ya hâkim olduğu döneme kadar boy-

lar halinde yaşayan Türkmenler, Çarlık'la birlikte yeni bir döneme girmişlerdir. Çarlık Rusyası'nın bütün olumsuz politikalarına rağmen bu dönemde çok sayıda Türkmen aydınının, İsmail Gaspıralı'nın görüşlerinden etkilenerek Türkmen halkının çağdaş bir millet haline gelebilmesi için canla başla çalışmaya başladıklarını görüyoruz. Türkmenistan'da Ceditçilik hareketini temsil eden Abdülhakim Kulmuhammedov, Berdi Kerbabayev, Alışbey Aliyev, Muhammetkulu Atayev, Gümüşali Börüyev, Muhammet Geldiyev, Allahkulu Karahanov gibi Türkmen aydınları öncelikle eğitimin modernize edilmesi gerektiği, böylece toplumda bütüncül bir aydınlanmanın gerçekleşebileceğine inanmışlardır. Bu hareketi devam ettirmek ve bağımsız, millî değerlerine yaslanarak kendi ayakları üzerinde durabilen bir Türkmenistan hayaliyle 1917'de Bolşeviklere destek veren Türkmen aydını çok geçmeden gerçekle yüzleşmiştir. Türkmen Latin alfabesini kabul ederek modern eğitim hayatını başlatan, Türkmen tarihi, dili ve edebiyatı üzerine kapsamlı çalışmalar yapmaya başlayan yenilikçi aydınlar, 1930'lu yıllarda "halk düşmanı" yaftasıyla birer birer hapse atılmış ve bazıları öldürülmüştür (Söygeev 1998: 112).

Türkmenistan'da "Repressiya" adı altında aydınlara uygulanan bu yaptırımların doğrudan Türkmen kültürel kimliğine yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü yargılanan aydınların ortak noktası, Çarlık ve Sovyet düşüncesinden farklı bir Türkmenistan ve Türkmen halkı hayal etmeleridir. Oysa Sovyetler Birliği,

Türkmenler için kurgulanmış yapay bir kimlik belirlemiş ve kendi politikası dışında bu kimliğe müdahale edenleri de cezalandırmıştır. Buna rağmen Türkmenistan'da zaman zaman bazı Türkmen aydınları, kültürel kimliğe millî değerleri içeren bazı edebi eserleri dâhil etmeye çalışmış, ancak yine sert müdahalelerle karşılaşmışlardır. Dede Korkut Kitabı'nı yayımlamak istemesi nedeniyle hapse mahkûm edilen Meti Köseyev de bunların başında gelir. Sovyet tavrı, Dede Korkut Kitabı'nı dışlamış, Türkmenler için bu kitabın sakıncalı olduğuna karar vermiştir. Bu yüzden Dede Korkut araştırmaları Türkmenistan'da ancak Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinden itibaren yapılmaya başlanmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde yasaklı kitaplar arasına giren Dede Korkut Kitabı, Türkmenistan'ın bağımsızlık süreciyle birlikte kültürel kimlik için önemli bir eser haline gelmiştir. Dede Korkut Kitabı ve sözlü gelenekten derlenmiş Dede Korkut boyları üzerinde kapsamlı çalışmaların başlatıldığı bu yeni dönemde Sovyetler Birliği döneminden kalma anlayışın tamamıyla aşılamadığını görüyoruz. Sovyetlerin yasakladığı Dede Korkut, Türkmen kültürünün bir değeri olarak kabul edilmiştir, ancak bu eserle ilgili çalışmalarda büyük oranda Sovyetlerin "etnos" anlayışının etkisi vardır. Dede Korkut Kitabı'nın Türkmen etnosuna ait olduğu, hikâyelerdeki olayların Türkmenistan coğrafyasında geçtiği ve eserin Türkmen diliyle kaleme alındığının öne sürülmesi bu etkinin ürünüdürler. Oysa Dede Korkut Kitabı, pek çok Türk boyunun ortak

mirasıdır. Oluşumunda ve gelişiminde değişik Türk coğrafyalarının ve yaşam şartlarının etkisi vardır. Dede Korkut'u kültürel kimliğin bir parçası olarak kabul eden Türk topluluklarının geçmişteki ortak ve aynı zamanda geniş katımlı bu yapıyı dikkate almaları, Türk dünyasının geleceği için daha yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet- Hüseyin Durgut. *Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.
- Aydoğduyev, Muhammet. "Türkmenistan". *Türkler*. C 19, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002: 720-737.
- Annanurov, A. - T. Guzuçiyev. *Kitabı Dedem Gorkut ala Lisani Tayfanı Oguzan* (Gorkut Atanır Kitabı Oguz Taypalarnın Dillerinde). Aşgabat: İlm, 1995.
- Aşirov, Annagurban. *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayati Oguznamayı Gazan Beg ve Gayrı*, Aşgabat: Türkmenbaş Adındaki Türkmenistan Millî Golyazmalar İnstitutı, 1997.
- Aşirov, Annagurban. *Kitabı Dedem Gorkut. Aşgabat: Türkmenbaş Adındaki Türkmenistan Millî Golyazmalar İnstitutı*, 1999.
- Devlet, Nadir. *Rusya Federasyonunda Bağımsızlık Hareketleri Tatarlar*. Hzl. Semih Vaner, İstanbul: Metis Yayınları, 1997: 66-90.
- Duymaz, Ali. "Azerbaycan'da Kültürel Kimliğin Kaynağı Olarak Dede Korkut Araştırmalarının Sorunları". I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı-II, Ankara, 2007: 729-738.
- Erdem, Melek. *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin- Faksimile*. Ankara: TDK Yayınları, 1994.
- Garniyev, Baymuhammet Ataliyevič. *Türkmen Folklorından Usuli Gollanma*. Aşgabat, 1947.
- Garniyev, Seyit. *Türkmen Eposı, Dessanları ve Gündoğar Halklarının Epiki Dörediciligi*. Aşgabat: İlm, 1982.
- Gılıçdurdyev, Aba. *Korkut Ata: O Turkmenskom Narodnom Geroičeskom Epose*. Aşgabat: Mağarif, 1990.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: MEB Yayınları, 2000.
- Güvenç, Bozkurt. *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.
- Hommatdurdyev, Cumageldi. *Meti Köseyeve Hem-de Baymuhammet Garrıyeye Sud Edilişi*. Aşgabat, 1993.
- Kösoğlu, Nevzat. *Türk Kimliği ve Türk Dünyası*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- Kösoğlu, Nevzat. *Millî Kültür ve Kimlik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003.
- Köseyev, Meti. *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı*, Aşgabat: Türkmenistan Neşriyatı, 1990.
- Necef, N. Ekber ve Ahmet Annaberdiyev. *Hazar Ötesi Türkmenleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2003.
- Özkan, İsa. "Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Çalışmaları". VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Son Elli Yılda Türkiye Dışındaki Türk Halk Kültürü Çalışmaları Sektör Bildirileri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002: 225-232.
- Recebov, Rahman. *Gadım Türkmen Edebiyatı* (VIII-XII Asırlar). Aşgabat: İlm, 1991.
- Roy, Olivier. *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi*. Çev. Mehmet Moralı. İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Sarıyev, Berdi. "Yeni Türkmen Edebiyatı". *Türkler*, C. 19. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002: 849-859.
- Söyegov, Muratgeldi. "Türkmen Edebiyatında Ceditçilik Dönemi Hakkında Bazı Tespitler Yeni Malûmatlar, Bilgi 7 (1998): 112-120.
- Şahin, Halil İbrahim. *Türkmenistan Sahası Destanlık Geleneği ve Türkmen Destanları*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, 2009.
- Tural, Sadık K. *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Tural, Sadık-Annagulu Nurmehmet. *Gorkut Ata Türkmen Halk Destanı*. Ankara: Türkmenbaş Adındaki Türkmenistan Millî Kolyazmalar İnstitutüsü, 1999.
- Türkddoğan, Orhan. *Millî Kimliğin Yükselişi Niçin Milletleşme*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, 1999.
- Türkmenbaş, Saparmurat. *Ruhnama*, Aşgabat, 2002.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Türk Tefekkürü Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Vatandaş, Celalettin. *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu*. İstanbul: Açılım Kitap, 2004.